

2876 NUMARALI YASA DOLAYISIYLA “MİLLÎ AHLÂK UNSURLARI” ÜZERİNE ÖN DÜŞÜNCELER

MÜBAHAT TÜRKER-KÜYEL*

“Millî Kültür Unsurları” içerisinde, ahlâkla ilgili “millî unsurlar”ı gösterebilmek için, iki türlü yoldan, aynı zamanda gitmenin bilincinde olmak gerektiği kanısındayım. Bu yollardan birisi “tarihî araştırma” yapmak, ötekisi “saha araştırması” yapmaktır.

“Tarihî araştırma”, ahlâkla ilgili kitaplarımızda ve yabancıların bizimle ilgili olarak yazdıklarında bulunanları ortaya çıkarmakla gerçekleştirilir. “Saha araştırması” ise sosyoloji, sosyal psikoloji ve psikolojinin uyguladığı yöntemlerle, yani, istatistiğin gerektirmiş olduğu “kâinat”tan, “tesadüfî” şekilde seçilmiş numûneleri (denekler) “questionnaire”ler ve “mülâkat”lar yoluyla ölçüp, sonra neticeleri genelleştirerek değerlendirmekten ibarettir. Basit bir iki cümle ile özetlenmelerine rağmen, bu araştırmaların her ikisinin de kendisine mahsus çok büyük güçlükleri olduğu kanısındayım. Yasa bağışıyla değil, ama gerçekten uzman olan ayrı ayrı ekiplerin, uzun vâdede sonuç alınabilecek, bilimsel bir yönlendirilmeyle idare edilmesi gerekir. Aksi halde, gerçeklerle “ide”leri birbirine karıştırmak gibi bir mahzur doğar; tanımlarda, sayımlarda hataya düşülür.

Ben, uzmanlığım gereği, “tarihî araştırma”ya yönelmek durumundayım. Öyle tasavvur ediyorum ki, Türklerin müslüman olmazdan önce mevcut ahlâk değerleriyle, müslüman olduktan sonraki ahlâk değerlerini ortaya koymak için *Oğuz Destanı*, *Orhun Kitâbeleri*, *Dede Korkut Hikâyeleri*, “Turfan Metinleri”, *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-Hakâ'ik*, *Divân-ı Hikmet*, *Pend Nâme*, *Nasihât Nâme*, *Fütüvvet Nâme*, *Kaabus Nâme*, *Mevâ'ize*, *Kelile ve Dimne*, *Mahbûbu'l-Kulûb*, *Sazlar Münazarası*, *Ahlâk-ı Alaî*, *Ahlâku'l-Kirâm*, *Mevâhibu'l-Hallâk fi Merâtibi'l-Ahlâk*, *Mir'âtu'l-Ahlâk*, *Bustân-ı Nasâih*, *Te'dib Nâme*, *Mantıku'l-Tayr*, *Koçi Bey Risaleleri*, *Divân-ı Lugati't-Türk*, *Fazâ'ilu'l-Etrâk*, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. ... gibi eserleri tarayıp, Türklerin Şaman, Burxan, Mani, Mûsa, Isâ ve Müslüman inançlarına ait yazılı bilgileri toplayıp, tasnifleri ve tarifleri yapmak, hepsini birbirleriyle ve “saha araştır-

* Prof. Dr., Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü, Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı.

maları” sonuçlarıyla karşılaştırmak gerekir. Bu, çok önemli, uzun süreli büyük bir projedir.

Ben, Şûra’nın Kültür Kitabı’nın “Din ve Ahlâk” ile ilgili Rapor’unu çok dikkatle inceledim. Rapor’da ahlâkın, sadece, “dinî ahlâk”, daha doğrusu, “İslâm dininin ahlâkı” olarak telâkki edildiğini gördüm. Bu durumda, Türklerin İslâm öncesi ahlâkı söz konusu edilmemiş, Türk ahlâkı, Türklerin İslâma girişi ile başlatılmış olmaktadır. Acaba bu yaklaşım, Türklere ilişkin olan bütün sosyal ve tarihî gerçekleri yansıtmaya yeterli midir?

Konumuz, “millî kültür unsurlarının tesbiti” amacıyla, onun içindeki “millî ahlâk” değerlerini tesbit etmektir. O halde, ilkin, “millî”nin ne olduğunu tarif etmek gerektir. “Millî”, “mille(t)”den gelir; onun ism-i mensubudur. Mille(t) ise, eskiden, sırf din anlamına gelirdi. Meselâ, XII. yüzyılda yaşamış olan Şehristanî, *Milel ve’n-Nihal* adlı eserinde, onu hep bu mânâda kullanmıştır. Ama, kelime, zaman içerisinde muhteva değişikliğine uğramış, anlam değiştirmiştir, “national”e karşılık tutulmuştur. Oysa, insan, Rapor’dan, kelimenin ilk mânâsından hareket edildiği, hattâ dinin bağımsız, bütün öteki kültür öğelerinin (bilimin, tekniğin, sanatın ...) ise ona bağımlı değişkenler olarak telâkki edildiği izlenimini edinmektedir. Öteki kültür öğeleriyle birlikte, ahlâkı da bağımsız bir değişken olarak dikkate almak ihtimali ortadan kalktığı için, Rapor’a bu durumda, sistematik yönden eklenecek yeni bir husus kalmamaktadır.

Aslında konu, din-ahlâk gibi, felsefî bir mahiyeti olan çok hassas bir konudur. Öyle ki, Batı’da, dinden sıyrılmış bir ahlâk anlayışı, özellikle İngilizler tarafından, işlenmiştir (Shaftesbury, Hutcheson, Hume, hattâ Rousseau ...). Ortada “Mutluluk ahlâkı” (Eudaimonisme), “Ödev ahlâkı” (Kant), “teistik ahlâk”, “metafizik ahlâk” v.s. gibi, birtakım ahlâk görüşleri de bulunmaktadır. Hele, meselâ, Ayer’e göre, dünyayı akıllı bir yaratıcının yaratmış olduğu önermesinden kalkılarak insanın ahlâkî davranması gerektiği önermesi bile sonuç olarak çıkarılamaz; yani, ahlâkı dine dayandırmak bir aksiomatik zorunluluk değildir, ancak bir “convention”dur. Bir de ortada “vatandaş” gibi hukukî bir kavram bulunmaktadır. T.C. vatandaşı olan azınlıkların ahlâklarının “millî” oluşunun ne gibi bir anlamı olacağı araştırılmalıdır. Eğer, ahlâk dine bağımlı bir değişken telâkki ediliyor ise, o takdirde, dinler arasında müşterek noktalar mı aranacaktır? Rapor-da dikkati çeken bir husus da İslâm filozofları arasında din ve ahlâk terki-bine varmış olanlar bulunduğu ve onlar Batı’yı etkilemiş olduğu halde, neden sık sık, görüşe meşru temel sağlamak amacıyla, Hıristiyan

düşünürlerden misâller verilmekte oluşudur. Bu, bir anakronizma değil midir?

Bütün bunlarla birlikte ben, *Fezâ'il ul-Etrâk*'i *Kutadgu Bilig*'i ve Atatürk'ün bazı *Sölev ve Demeçlerini* taradım. Kabaca da olsa değerleri tasnif etmeye, mukayese etmeye çalıştım. Bazı değerlerin "Millî ahlâk" ögeleleri olarak belirdiklerini gördüm. Bu değerleri vermezden önce, değerleri, özellikle de ahlâk değerlerini, İslâm dini değerlerine dayandırmak isteyen şairimiz Mehmet Âkif'in erdem olarak "dindarlık", "vatanperverlik", "doğruluk", "samimiyet", "çalışkanlık", "hürriyet", "hak", "eşitlik" değerlerini vurguladığını hatırlatmak istiyorum. Ona göre, "millî ahlâk"ın temel değerleri bunlardır. O, "mücâhede" ve "tevekkül" istemiş, "ahlâk"ın millî ile "rûh-ı millî" arasında tam bir özdeşlik görmüştür. Bununla birlikte, o zamanki hâl-i hazır yaşantısında, "ahlâk-ı millî"nin algılanmasındaki noksanlar onun gözünden kaçmamıştır:

"Hudâyı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ!

"Utanmadan da tevekkül diyor bu cürete ha?!

"Demek İslâmın ancak nâmı kalmış müslümanlarda!

... ..

"İslâmı, evet, tefrikalar kastı kavurdu.

... ..

"Bin parça olan vahdeti bağlarken uhuvvet,

"Kendi menfaati kaygısına düşünce yok olur millet.

Dikkate değer bir taraf da onun tâ Atalar Ruhü'na inanç devrimizden kalma kavramlara yabancı olmadığını görmektir:

"Yabancı sanmayın seyredip ecrâmını,

"Bir eski ailedir, gökyüzünde ârâmı,

"Fakat bu aile hiç benzemez bizimkilere,

"Bozuşmamış onun efrâdı bir kere,

"Görün şu aile efrâdının sevişmesini,

"Küçük, büyüklerinin ruhu, kurret u'l-^çaynı,

"Büyük küçükleri için dâyedir, mürebbîdir;

"Gider hayatını tanzim eder, görür, gözetir.

... ..

"Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alını değer.

Şairimizin “Çanakkale Şehitleri”ne hitabı, onun vatan sevgisi değerini, din değerinin de üstüne çıkarmış olduğunun bir kanıtıdır:

“Bu taşındır diyerek Kâ'beyi diksem başına

... ..

“Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana.

Hikmet Bayur'un “Şapka Kanunu” yüzünden yurttan ayrıldığına sınıldığını söylemesi üzerine, “Yok canım öyle şey olur mu? Müslümanlık, fes veya şapka ile midir, sanki?” diyen Mehmet Akif, yurda dönüşünde yine Hikmet Bayur'a, “Din, iman, ahlâk, hamiyet hep burada varmış; orada bunların hiçbiri yok, yalnız perişanlık var” demiştir. (Fethi Tevetoğlu, “Mehmet Akiften Hatıralar”, *Türk Dili*, Aralık 1986, 420, s. 552). Atatürk onun hakkında “Büyük şair, bence, en büyük şairimiz; büyük bir dindar ve büyük bir yurtseverdir” demiştir (Aynı, yer. s. 553).

Şairimizin bu hâlet-i rûhiyesi, Câhiz'in *Fazâ'il ul-Etrâk*'indeki, Türklerin vatanlarına nasıl bağlı olduklarını anlatan satırları teyit etmektedir. Aynı duyguyu, Tefik Fikret, “Millet Şarkısı”nda terennüm etmiştir:

... ..

“Can kardeşi, kan kardeşi, şan kardeşiyiz biz.
“Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol.
“Ey hak yaşa, ey sevgili millet! Yaşa, varol!

... ..

“Vaktiyle baban kimseye minnet mi ederdi?
“Yok! Kalmadı, hâşâ, sana zillet pederinden!
“Dünyada şereftir yaşatan milleti, ferdi.
“Silkin! Şu mezellet tozu uçsun üzerinden!

Câhiz'in bu kitabında, Türklerin erdemlerine ilişkin olarak şunlar sayılmaktadır: “Vatana bağlılık”, “vatan sevgisi”en başta, “harp sanatında maharet”, “devlet kurucusu”, “şerefli”, “faziletli”, “dindar”, “yabancıya saygılı”, “hile ve hud'a bilmez” (harp hariç), “sözüne sâdık”, “vefalı”, “insafli”, “anlayışlı”, “vakûr”, “edepli”, “cesaretli”, “harpte mâhir”, “kaçmaz”, “kovalar” “nâmuslu (adamı kandırmaz)”, “karıncaya benzer”, “kalpleri titretir (harpte)”, “kahraman”, “binici”, “cömert”, “kuvvetli”, “azimkâr”, “anlayışlı”, “bilgili”, “ihtiyatlı”, “yaltaklanmaz”, “yaldızlı söz söylemez”, “münafıklık etmez”, “kovucu değildir”, “yapmacık bilmez”, “yermez”, “riya bilmez”, “kibirli değildir”, “arkadaşını aldatmaz”, “medih beklemez”, “alçak gönüllüdür”, “misafirperverdir”, “mükrim” ve “mültefittir”, “hazıra konma-

yı sevmez”, “çalışkandır”, “korkusuz”dur, “kovuculuk”, “insanlara saygısızlık”, “yalancılık”, “ciddiyetsizlik”ten hoşlanmaz, “hırsızlık” “gasp”, “zinâ”, “zinâ isnadı” “cinayet”ten nefret eder, “avlanır”, “doğa sevgisiyle doludur”, “bilgili”, “uyanık”, “kültürlü”, “azimli”, “sabırlı”, “sırdaş”tır; “hakikate düşkün”dür, “hareketsizlikten hoşlanmaz”; bir kusuru “vatan sevgisi”, “çapul” ve “ganimet”tir (Bu değerlendirme Câhız gibi bir yabancıнын gözüyledir. Öyle ki, vatan sevgisi kusur sayılmaktadır).

Türklerin “alplik”, “erklik” ve “bilgelik” değeri, tâ *Orhun yazıtları*’ndan beri gelen ünlü ve derin, temelli iki erdemdir. Müslümanlığı kabul ettikten sonra, tasavvuf değerlerinin bir kısmı bu “alplik” değerine yedirilerek veya oturtularak yerleştirilmek istenmiştir; bu, yakın tarihimizi yazan bazı yazarlarca, haksız yere, “vahşi bozkırlıyı eğitmek” olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, Türkler hakkında, kafasındaki imajı realite yerine geçirme girişiminden başka bir şey değildir. Bazı tasavvuf değerlerinin alplik değeri üzerine oturtulduğunu, Âşık Paşa’nın *Garib Nâmé*’sinde görüyoruz. Âşık Paşa “dünya alpi” veya “zâhir alpi”nin vasıflarını saymaktadır: Yürek-kol-gayret, at-ton-okyay, kılıç-süngü-kadaş. Bu dokuzlu tasnif tesadüfi değildir (Plotinos’un *Enneades*’leri hatırlansın). “Ruh alpi” veya “din alpi”nin değerleri ise şunlardır: “Velâyet” - “riyâzet”-“kifâyet”, “aşk”-“tevekkül”-“şeriat”, “ilm”-“himmet” - “doğru arkadaş”.

Atatürk, Türklerin “fevkalâde asil”, “yüksek karakterli”, “temiz kalpli”, “sağlam yürekli”, “itaatli”, “gayretli”, “korkusuz”, “kumanda eden”, “ölmesini bilen”, “zeki”, “çalışkan”, “mânevî gücü yüksek”, “inançlı”, “müsbete müteveccih”, “iyiye yönelik”, “ilme irfana inanan”, “şeref”, “nâmus”, “insanlık”, “hürriyet”, “istiklâl”, “medeniyet”, “zafer”e düşkün, “milliyetperver”, “dine saygılı” olduklarını bizzat ve yaşadıkça müşahade etmiş, çeşitli vesilelerle dile getirmiştir.

Kutadgu Bilig’de Türklerin fevkalâde asil ve yüksek karakterini belirten kelimeler şunlardır (Bu kelimeler, *Kutadgu Bilig*’deki Arapça ve Farsça kelimeler bir tarafa bırakılarak,sırf Türkçe olanlar arasından taranarak seçilmiştir): “Edizlig (yüksek)”, “ködrüm (yüksek, seçkin)”, “oglagu (asil, nazlı)”, “ödründü (seçilmiş)”, “Uluglu”, “tüzünlü”. Temiz kalpli oluşunu gösteren terim “arıglıg”dır. Sağlam yürekli ve korkusuz tarafını belirten terimler: “er”, “alp”, “alplıg”, “böke”, “erkek”, “ersig”, “erdeş”, “erklıg”, “erdem”dir. Bunlara refakat eden sıfatlar “arslanlayu”, “bugrayu”, “buka”, “erkeç”, “esri” (kaplan)dir. Başka sıfatlar da vardır: “Kurç (çelik gibi sert)”, “tong (katı)”, “urgucu”, “yalım (sarp)”, “berk”, “sançgucu” gibi. Kumanda

eden tarafları “beg”, “başçı”, “bedük” (büyük), “buyurgan” ile, ifade edilmiştir. Manevî gücünün yüksekliği “tunlig” (nefesli), “tirig”, “azıgılg (gözü pek, atılgan)” ile dile getirilmiştir. Zekî oluşu “odug (uyanık)”, “ukuşlug (akıllı)”, “tetig”, “öglüg (anlayışlı)” ile, çalışkanlığı “tapugsag” ile, inançlı oluşu “inanç”, “küvenç” ile, müsbeti alışu “bolumsuzlaktan kaçış” ile, ilme irfana inanışı “bilge”, “ayuk”, “bügü”, “sakınçlı”, “saklıg”, “ıldam (aklı başında konuşan)”, “uzlug” ile gösterilmiştir. Zafere düşkünlüğü “utkucu”, “üsteng”, “yagıcı” ile insanlık değeri “kişilik” ile gösterilmiştir. *Kutadgu Bilig*’deki erdem bildiren Türkçe kelimelerin Atatürk’ün bizzat yapmış olduğu müşahadeler sonunda tesbit ettiği erdemlerle tam bir mütakabiliyet içinde bulunduğu görülmektedir. Asırlarca silinmemiş olan bu erdemlere, artık millî ahlâk öğeleri olarak bakmak kolaylaşıyor.

Kutadgu Bilig’de, Türklerin sahip buldukları diğer erdemleri de sayarak bu ön düşüncelerime son vermek istiyorum: Adâlet ile ilgili olan erdemler: “Törüglü”, “köni”, “tögüci”, “silig” “tenglig”, “tengeşçi”, “togru”, “edgü”, “çın”. Toplumda yapıcı, bütünleştirici olan yönü gösteren erdemler: “İtgüci”, “kingeşçi”, “tirgüci”, “yarağlı”, “yancı”dır. Cömertlik ile ilgili erdemler: “Açığ”, “açgu”, “akı”, “artukçu”dır. Konukseverlik ile ilgili erdemler: “Konukluk”, “ağırlık”, “atalara hürmet”, “aytuğ”dur. Arkadaşlık erdemleri: “Adaşlıg”, “kadaşlıg”, “koldaş”dır. Sevimli olma erdemleri: “Sevig”, “körklülüg”, “külgüci” oluşturmaktadır. Alçak gönüllü olma erdemi: “Alçak”, “kodgı”dır. Yumuşak huy: “Örüglüg”, “amul”, “ongay” ile dile getirilmiştir. Merhametli olma erdemi “bağırsaklıg”, “suyurgalı” ile, utanma ve arlanma erdemi “uvutlu”, “eymenüg”, “sakınık”, ile dile getirilmiştir. “Basutci” cesaret, “özkey” sadakat ve vefa erdemini, “serimlig” sabır erdemini dile getirir. “King” ise eli açık ve genişlik erdemine işaret eder. Bunlara ek olarak, Türklerin meraklı bulunduğu erdemler iyi ad kazanmak ile ilgilidir. “Atıg”, “çağrı”, “çavlı”, “çavık”, “külüg” bu erdemlere sahip olanların adları veya sıfatlarıdır.

Bu erdemler tefekkür tarihinde ünlü filozofların saymış oldukları Hikmet (sofia), Cesaret (andreia), Adâlet (dikaiosüne) ve İffet (sofosüne) erdemlerini ihtiva etmekte kalmıyor, onları aşılıyor, taşıyor; bu suretle, millî olmakla kalmayıp, evrenselleşiyor.